

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Мякота О.В.,

завідуюч лабораторії кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються основні двосторонні міжнародні договори про державний кордон між Україною і Російською Федерацією, зокрема Договір про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року. Підкреслюється, що, незважаючи на тимчасову окупацію частини території України з боку Російської Федерації, зазначений Договір зберігає свою чинність.

Встановлюється, що Угода про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року практично не виконується через протидію Російської Федерації, тому Україна розпочала процес односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону.

Делімітація морських територіальних просторів між Україною і Російською Федерацією в Азовському і Чорному морях, а також у Керченській протоці наразі не здійснена.

Міжнародно-правове регулювання точки стику державних кордонів України, Російської Федерації і Республіки Білорусь наразі також не здійснено.

Ключові слова: державний кордон, українсько-російський кордон, делімітація, демаркація, точка стику (потрійний стик).

Мякота О.В. / ОБЩИЙ ОБЗОР МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

В статье исследуются основные двухсторонние международные договоры о государственной границе между Украиной и Российской Федерацией, в частности, Договор об украинско-российской государственной границе от 28 января 2003 года. Подчеркивается, что, несмотря на временную оккупацию со стороны Российской Федерации части территории Украины, указанный Договор сохраняет свое действие.

Устанавливается, что Соглашение о демаркации украинско-российской государственной границы от 17 мая 2010 года практически не выполняется из-за противодействия Российской Федерации, поэтому Украина начала процесс односторонней демаркации украинско-российской государственной границы.

Делимитация морских территориальных пространств между Украиной и Российской Федерацией в Азовском и Черном морях, а также в Керченском проливе на сегодняшний день не осуществлена.

Международно-правовое регулирование точки стыка государственных границ Украины, Российской Федерации и Республики Беларусь на сегодняшний день также не осуществлено.

Ключевые слова: государственная граница, украинско-российская граница, делимитация, демаркация, точка стыка (пограничный стик).

Myakota O.V. / GENERAL OVERVIEW OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE STATE BOUNDARY BETWEEN UKRAINE AND THE RUSSIAN FEDERATION / Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

This paper explores principal bilateral state boundary treaties between Ukraine and the Russian Federation including the delimitation and demarcation of the Ukrainian-Russian state boundary. Main agreement concerning international and legal regulation of a common Ukrainian and Russian boundary is the treaty between Ukraine and the Russian Federation for the Ukrainian-Russian state boundary as of January 28, 2003. This treaty became effective on April 23, 2004. It is emphasized this Treaty continues in force even despite the temporarily occupation of the part of Ukrainian territory by Russia. So, the Ukrainian-Russian State boundary line remains unchanged under the International Public Law.

Principal treaty for demarcation of a land area of the Ukrainian-Russian state boundary is the treaty between Ukraine and the Russian Federation for the Ukrainian-Russian state boundary demarcation as of May 17, 2010. But the Ukrainian-Russian state boundary has not been demarcated yet.

No agreement between Ukraine and the Russian Federation for the state boundary regime as well as the treaties between Ukraine and the Russian Federation for delimitation in the Sea of Azov and Black Sea, and the Kerch Strait are available at present time.

With regard to international legal control of the junction point of the State boundaries between Ukraine, the Russian Federation and the Republic of Belarus, the Parties only approved the project of the Treaty for the Junction Point of the State Boundaries (January 2014). In other words, no international legal regulation of the junction point of the state boundaries between Ukraine, the Republic of Belarus and the Russian Federation is effected at present time.

Key words: state boundary, Ukrainian-Russian border, delimitation, demarcation, tripoint (frontier point).

Стаття 2 Конституції України [1] визначає, що суверенітет України поширюється на всю її територію; при цьому територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою. З огляду на тему нашого дослідження слід особливо підкреслити, що тимчасова окупація Російською Федерацією частини території України не визнається ні власне Україною (Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII [2]), ні міжнародною спільнотою (наприклад, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262 [3], яка була підтримана більшістю держав – членів Організації Об'єднаних Націй).

Навіть більше, – відсутність заперечень з боку Російської Федерації щодо чинності Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року [4] є вагомим доказом, що і сама Російська Федерація усвідомлює протиправність своїх дій.

У цьому зв'язку надзвичайної актуальності набувають питання міжнародно-правового регулювання українсько-російського державного кордону, включаючи питання його делімітації і демаркації, а також визначення точок стику державних кордонів України і Російської Федерації.

Питання державних кордонів розглядали у своїх працях такі вітчизняні вчені, як: Р. В. Алямкін, М. О. Баймуратов, О. І. Белова, А. Р. Бистрова, С. В. Благодельський, М. В. Блажківська, О. В. Богдан, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич, О. Й. Вовк, О. С. Гаріна, І. В. Дмитриченко, А. І. Дмитрів, Ю. А. Дмитрієва, В. І. Дмитрук, А. П. Єфіменко, Г. Г. Єфіменко, О. В. Задорожній, О. В. Зайчук, В. П. Капелюшний, В. В. Кривак, В. П. Кононенко, М. В. Кордон, Т. Р. Короткий, М. З. Кулик, С. В. Кульчицький, П. П. Лисак, А. Б. Мостиський, В. М. Репецький, М. І. Резніков, О. М. Романуха, В. В. Сокирська, В. М. Стещенко, Л. Д. Тимченко, У. Р. Уська, Ю. О. Царьов, Т. С. Цимбрівський, Л. Д. Чекаленко, О. М. Шемякін, Ю. В. Щокін та ін., а також

іноземні автори: Ю. Г. Барсегов, Л. І. Волова, І. П. Бліщенко, В. О. Каргашкін, Б. М. Кліменко, О. Л. Манілов, Ч. А. Мусабекова, М. В. Остроухов, А. А. Порк, М. О. Ушаков, S. Anaya, J. Anderson, H. Beran, M. Bassioni, J. Blocher, Y. Blum, G. Carney, S. Chandra, J. Crawford, A. Dube, G. Groll, H. Kelsen, M. Reich, T. W. Lester, H. Weber та ін.

У цьому зв'язку слід підкреслити наявність ґрунтовних досліджень вітчизняними вченими агресії Російської Федерації проти України. Зокрема, ми маємо на увазі монографію професора О. В. Задорожнього «Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права» [5]. Разом з тим наразі можна констатувати фактичну відсутність комплексних досліджень українських вчених питань делімітації і демаркації українсько-російського державного кордону, а також визначення точок стику державних кордонів України і Російської Федерації.

Виходячи з викладеного, а також беручи до уваги обсяг стандартної наукової статті, авторка ставить за мету здійснити загальний огляд міжнародно-правового регулювання державного кордону між Україною і Російською Федерацією.

Основні завдання статті полягають у такому:

- встановити і дати загальну правову характеристику основних двосторонніх міжнародних договорів між Україною і Російською Федерацією про державний кордон;
- визначити особливості делімітації і демаркації українсько-російського державного кордону;
- розкрити особливості міжнародно-правового регулювання точки стику державних кордонів України, Російської Федерації і Республіки Білорусь.

Кордон між Україною та Російською Федерацією має загальну протяжність 2295,04 км (у т. ч. протяжність сухопутного кордону складає 1974,04 км, а морського – 321 км) [6] та проходить з боку України по територіям Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської та Донецької областей, а з боку Російської Федерації – по територіям Брянської, Курської, Белгородської, Воронежської, Ростовської областей і Краснодарського краю.

Прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року [7] і Декларації про державний суверенітет Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки від 12 червня 1990 року [8] створило юридичні підстави для укладення 19 листопада 1990 року Договору між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою, у ст. 6 якого Сторони закріпили, що вони «визнають і поважають територіальну цілісність Української Радянської Соціалістичної Республіки і Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки в нині існуючих у межах СРСР кордонах» [9]. Згідно зі ст. 19 зазначений Договір набрав чинності 14 червня 1991 року [9].

31 травня 1997 року був підписаний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією [10]. Україна ратифікувала зазначений Договір на підставі Закону від 14 січня 1998 року № 13/98-ВР [11].

Ратифікація цього Договору російською стороною відбулася значно пізніше, а саме майже через півтора роки. Спочатку була прийнята Постанова Державної Думи Федерального Зібрання РФ від 25 грудня 1998 року № 3459-ІІ ГД [12]. Згодом – 17 лютого 1999 року Рада Федерації Федерального Зібрання РФ своєю Постановою № 42-СФ схвалила Федеральний закон «О ратификации Договора о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной» [13].

Набуття чинності Договору про дружбу, співробітництво і партнерство відбулося в день обміну ратифікаційними грамотами, а саме 01 квітня 1999 року [10]. З цієї дати було припинено дію Договору між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою від 19 листопада 1990 року [9].

Договір про дружбу, співробітництво і партнерство від 31 травня 1997 року [10] можна вважати базовим документом у питаннях врегулювання українсько-російського кордону. У цьому Договорі Україна і Російська Федерація ще раз підтвердили повагу територіальної цілісності одна одної і підтвердили непорушність існуючих між ними кордонів [10]. Крім цього, Сторони також зазначили, що вони «будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів» [10].

Основний двосторонній міжнародний договір з питань врегулювання українсько-російського кордону – це Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року [4]. Україна ратифікувала цей Договір 20 квітня 2004 року [14], а Російська Федерація – 22 квітня 2004 року [15].

Відповідно до ст. 1 Договору про українсько-російський державний кордон лінія державного кордону між Україною та Російською Федерацією проходить «від точки стику державних кордонів України, Російської Федерації і Республіки Білорусь до точки, розташованої на березі Таганрозької затоки» [4]. Вважається, що такою точкою стику орієнтовно є «Курган Дружби», що повністю знаходиться на території України (село Сеньківка Городнянського району Чернігівської області). За офіційною класифікацією потрійних точок стику Організації Об'єднаних Націй – ця точка стику має найменування «080 вугуца» (за черговістю літер в англійській абетці: літери «бу» означають Республіку Білорусь, «гу» – Російську Федерацію, «ца» – Україну) [16].

Однак на рівні трьохстороннього міжнародного договору точка стику державних кордонів України, Російської Федерації і Республіки Білорусь не закріплена. Стаття 4 Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон [4] містить лише відсылку норму загального характеру про те, що «стик державних кордонів України, Російської Федерації і Республіки Білорусь визначається відповідним міжнародним договором».

Демаркація сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону має здійснюватися на підставі Угоди між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року [17]. Зазначена Угода була ратифікована Україною 08 липня 2010 року [18] і згідно з листом МЗС України від 04 серпня 2010 року № 72/10-612/1-2273 набрала чинності 29 липня 2010 року [19].

Зазначена Угода передбачає утворення Спільної українсько-російської демаркаційної комісії для позначення українсько-російського державного кордону на місцевості та підготовки документів демаркації [17].

Українська сторона утворила делегацію у Спільній українсько-російській демаркаційній комісії на підставі Указу Президента України «Про деякі заходи з демаркації державного кордону між Україною і Російською Федерацією» від 14 грудня 2010 року № 1122/2010 [20]. Згодом, а саме 31 жовтня 2011 року, Указом Президента України № 1008/2011 «Питання демаркації державного кордону України» [21] українська сторона затвердила новий персональний склад делегації України для участі у засіданнях спільних міждержавних комісій з питань демаркації державного кордону України із такими сусідніми державами: з Російською Федерацією, з Республікою Молдова та з Республікою Білорусь.

Російська сторона утворила свою частину делегації у Спільній українсько-російській демаркаційній комісії 17 листопада 2010 року [22].

Оскільки через протидію Російської Федерації жодних заходів щодо демаркації українсько-російського державного кордону здійснено не було, Українська сторона прийняла рішення в односторонньому порядку здійснити заходи щодо позначення українсько-російського державного кордону на місцевості.

12 серпня 2014 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 1639-VII «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Обороздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання»» [23]. З урахуванням зазначених Рекомендацій [23] 28 серпня 2014 року було прийняте Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» [24], яке було введено в дію Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності»» від 24 вересня 2014 року № 744/2014 [25].

Безпосередньо демаркація українсько-російського державного кордону здійснюється на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про позначення українсько-російського державного кордону на місцевості» від 14 травня 2015 року № 443-р [26].

Розмежування морських територіальних просторів Азовського і Чорного морів, а також Керченської протоки між Україною і Російською Федерацією до сьогодні не вирішено. Ще 16-17 жовтня 1996 року відбулося Перше засідання делегацій України та Російської Федерації по визначенню правового статусу Азовського моря і Керченської протоки. Під час засідання і українська, і російська делегації висловили позицію, що інтересам обох держав відповідало б закріплення за акваторією Азовського моря і Керченської протоки статусу внутрішніх вод. При цьому українська сторона вважала за необхідне провести, відповідно до міжнародного права, делімітацію державного кордону між Україною і Російською Федерацією в Азовському морі та в Керченській протоці. Проте, на думку російської делегації, інтересам обох держав відповідала б відсутність будь-якого розмежування їхніх морських просторів.

На засіданні розглядалися:

– проект Договору між Україною і Російською Федерацією про правовий статус Азовського моря і судноплавства в його акваторії;

– проект Договору між Україною і Російською Федерацією про правовий статус Керченської протоки;

– проект Договору між Україною і Російською Федерацією про розмежування континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони в Чорному морі [27].

З метою врегулювання питання щодо використання Азовського моря та Керченської протоки між Україною і Російською Федерацією 24 грудня 2003 року був підписаний Договір про співробітництво у використанні Азов-

ського моря і Керченської протоки [28]. Договір був ратифікований і Україною [29], і Російською Федерацією [30] і набув чинності 23 квітня 2004 року [28].

Договір про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки зазначає, що «Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами України і Російської Федерації» [28]. Щодо лінії державного кордону, яка має розмежовувати Азовське море, Договір має відсылку на «відповідну угоду між Сторонами». На момент підготовки нашої статті будь-якої угоди про розмежування морських просторів України і Російської Федерації відсутні.

У результаті нашого дослідження можна зробити такі основні висновки:

1. Міжнародно-правове регулювання питань українсько-російського державного кордону (включаючи його делімітацію і демаркацію) здійснюється на підставі відповідних двосторонніх міжнародних договорів між Україною і Російською Федерацією. Основним договором з питань українсько-російського державного кордону є Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року, який набув чинності 23 квітня 2004 року. Незважаючи на тимчасову окупацію частини території України з боку Російської Федерації, зазначений Договір зберігає свою чинність.

2. Основним договором з питань демаркації українсько-російського державного кордону є Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року. Оскільки зазначена Угода через протидію Російської Федерації практично не виконується, Україна розпочала процес односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону.

3. Міжнародно-правові договори між Україною та Російською Федерацією про делімітацію морських територіальних просторів в Азовському і Чорному морях, а також у Керченській протоці, так само, як і Договір про режим державного кордону між Україною і Російською Федерацією, на момент підготовки нашої статті відсутні.

4. Міжнародно-правове регулювання точки стику державних кордонів України, Російської Федерації і Республіки Білорусь наразі також не здійснено; сторони лише погодили проект відповідної Угоди (січень, 2014 рік).

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку, на нашу думку, полягають у необхідності дослідження правової обґрунтованості здійснення з боку України односторонньої демаркації сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.
3. Territorial integrity of Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 № 68/262 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262
4. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_157
5. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія / Олександр Вікторович Задорожній ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Київ : К. І. С., 2015. – 712 с.
6. Державний кордон України : Інформаційно-довідковий сайт «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://proukraine.net.ua/?page_id=243
7. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
8. Декларация о государственном суверенитете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики от 12 июня 1990 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitution.garant.ru/act/base/10200087/>
9. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою від 19 листопада 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_011
10. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006
11. Про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією : Закон України від 14 січня 1998 року № 13/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 103.
12. О Федеральном законе «О ратификации Договора о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной» и о Заявлении Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации «В связи с ратификацией Дого-

вора о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной» : Постановление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации от 25 декабря 1998 года № 3459-II ГД [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.szrf.ru/doc.phtml?nb=edition00&issid=1999002000&docid=533>

13. О Федеральном законе «О ратификации Договора о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной» : Постановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации от 17 февраля 1999 года № 42-СФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://council.gov.ru/activity/documents/264>

14. Про ратифікацію Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон : Закон України від 20 квітня 2004 року № 1681-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 386.

15. О ратификации Договора между Российской Федерацией и Украиной о российско-украинской государственной границе : Федеральный закон Российской Федерации от 22 апреля 2004 года № 24-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/bazaru09/zakon/sbor01/text01513.htm>

16. Illustrated revision in progress of the annotated list of all the major trijunctions in the world both fully recognized & merely probable : Tricountry. The revised ISO coded official United Nations tripoint registry & Yearbook. Saturday, August 15, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tricountryspointers.blogspot.com/2009/08/illustrated-revision-in-progress-of.html>

17. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_365

18. Про ратифікацію Угоди між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону : Закон України від 08 липня 2010 року № 2466-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 48. – Ст. 565.

19. Щодо набрання чинності міжнародним договором : Лист Міністерства закордонних справ України від 04 серпня 2010 року № 72/10-612/1-2273 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS13583.html

20. Про деякі заходи з демаркації державного кордону між Україною і Російською Федерацією : Указ Президента України від 14 грудня 2010 року № 1122/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 97. – Ст. 3436.

21. Питання демаркації державного кордону України : Указ Президента України від 31 жовтня 2011 року № 1008/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 86. – Ст. 3137.

22. О составе российской делегации в Совместной российско-украинской демаркационной комиссии и проекте Положения о Совместной российско-украинской демаркационной комиссии : Распоряжение Правительства РФ от 17 ноября 2010 года № 2053-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/2470213/>

23. Про Рекомендації парламентських слухань на тему : «Обороноздатність України у XXI столітті : виклики, загрози та шляхи їх подолання» : Постанова Верховної Ради України від 12 серпня 2014 року № 1639-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 36. – Ст. 2003.

24. Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – № 40. – Ст. 1652.

25. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» : Указ Президента України від 24 вересня 2014 року № 744/2014 // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – № 40. – Ст. 1652.

26. Про позначення українсько-російського державного кордону на місцевості : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 року № 443-р // Офіційний вісник України. – 2015. – № 40. – Ст. 1220.

27. Протокол засідання делегацій України та Російської Федерації по визначенню правового статусу Азовського моря і Керченської протоки та розмежуванню континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони в Чорному морі від 17 жовтня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_236

28. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_205

29. Про ратифікацію Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки : Закон України від 20 квітня 2004 року № 1682-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 387.

30. О ратификации Договора между Российской Федерацией и Украиной о сотрудничестве в использовании Азовского моря и Керченского пролива : Федеральный закон Российской Федерации от 22 апреля 2004 года № 23-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/bazaru09/zakon/sbor01/text01514.htm>